

ПЪРВИ КОНТАКТИ НА ОДЕСКИТЕ БЪЛГАРИ С ПРАЖКИЯ СЛАВИСТИЧЕН ЦЕНТЪР¹

Теодоричка Готовска-Хенце

доктор на историческите науки, професор в секция
„Нова и най-нова обща история“ на Института за исторически изследвания при
Българската академия на науките, бул. „Шипченски проход“, бл. 52, София 1313
email: tgotovska@abv.bg ResearcherID: AAC-7233-2020
<https://orcid.org/0000-0002-3032-479X>

Дефиниране на научния проблем. Задачата на настоящата статия е с включването на нови непубликувани материали от личния архив на Вацлав Ханка и на Павел Йозеф Шафарик в Прага (заедно с вече публикуваните писма) да представи и анализира връзките им с българския културен водач Васил Априлов. **Кратко описание на работата.** Въз основа на кореспонденцията и в сравнителен план е направено изследване на общите идеи и концепции, споделяни от Одеския българин и В. Ханка. Представени са също контактите на по-младите одески възпитаници (Иван Богоров, Иван Шопов, отец Натанаил) с чешките учени в Националния музей на Кралство Бохемия. **Основни изводи.** Благодарение на културната дейност в Централна Европа на тези образовани в Одеса младежи, към 60-те години на XIX в. за първи път българи – в началото преди всичко от емиграцията – активно допринасят за развитието на българистичните изследвания.

Ключови думи: Васил Априлов, Вацлав Ханка, Павел Йозеф Шафарик, българистика, славянско културно движение

‘ODESSA BULGARIANS’ FIRST CONTACTS WITH THE PRAG SLAV IC STUDIES CENTRE

Teodoritschka Gotovska-Henze

DSc. Professor at the Department for New and Newest General History,
Institute for Historical Studies – Bulgarian Academy of Sciences.
Shipchenski prohod, bld., Bl. 52 Sofia 1313
email: tgotovska@abv.bg ResearcherID: AAC-7233-2020
<https://orcid.org/0000-0002-3032-479X>

Definition of the research problem. The Article’s task is to include new not yet published sources from Vaclav Hanka’s and Pavel Josef Šafařík’s personal Archives in Prague and together with already published letters to present and analyze the contacts they had with the Bul-

---

¹ Настоящото изследване е в рамките на проекта „Контакти и обмен в историята на Централна и Югоизточна Европа XIX–XXI в.“ № IC-SK/04/2025–2026, финансиран по грантова схема със Словашката академия на науките.

garian cultural leader Vasil Aprilov. **Brief content of the work.** Based on the correspondence and in a comparative manner research has been done on the common ideas and concepts, the Odessa Bulgarian and Vaclav Hanka shared. Presented are also the contacts some younger generation Odessa Alumni (Ivan Bogorov, Ivan Shopov, Father Natanayl) established with the Czechs Scholars at the Bohemia Kingdom National Museum. **Conclusions.** Thanks the cultural activities these Odessa educated emigrants had in Central Europe, by the 60s of 19 C. for first time Bulgarians – in the beginning predominately living abroad – actively contributed to the Bulgarian Studies development.

Keywords: Vasil Aprilov, Vaclav Hanka, Pavel Josef Šafařík, Bulgarian Studies, Slavic Cultural Movement

Одеската българска колония започва да се формира в края на XVIII и началото на XIX в. върху териториите, които Русия получава от Турция с Яшкия мирен договор от 1791 г. За един век Одеса нараства дотолкова, че става четвъртият най-голям град след столицата Санкт Петербург, Москва и Варшава, регионален център и седалище на новорусийския и бесарабски генерал-губернатор (Генчев 2003, 288). Същевременно градът се оформя и като средище на многобройна група наши сънародници. Сред тях са влиятелни търговци като Васил Априлов и цели фамилии като Палаузови², Тошковци³ и Мутевци⁴.

От 30-те години на XIX в. нататък ролята на българските преселници в Русия започва да нараства (Дроснева 1993, 110–113). Забелязва се и повишаване на социалния им статус в руското общество. Нашите колонисти са движени от любов към просветата и изпращат децата си в престижни училища, но това не води до асимилация и народностно обезличаване – те запазват будно национално съзнание и не забравят сънародниците си, останали под скиптъра на султана. Както е добре известно, В. Априлов, Н. Х. Палаузов, С. Д. Тошкович, Н. М. Тошков, К. Н. Палаузов записват имената си сред първите меценати и просветители на българите (Дойнов 2005).

Един от най-именитите ни сънародници в Одеса безспорно е Васил Априлов (1789–1847). Той се заселва през 1809 или 1811 г. заедно с брат си Никифор, с когото основават търговска фирма. Натрупали значително състояние, през 1826 г. Васил изтегля капиталите си от фирмата и ги влага в банка, като от този момент нататък живее като рентниер. Заслугите му за превръщането на Одеса в

---

² Най-известните представители от която са Николай Стефанов Палаузов и основателят на модерната българска историография Спиридон Палаузов.

³ Николай Мирчов Тошков е крупен търговец на ориз и се преселва в Южна Русия след Кримската война, през 1856 г.

⁴ Известен род с произход от Калофер. Димитър Мутев е доктор по философия на Берлинския университет, а Елена Мутева се счита за първата модерна българска поетеса. Нейни стихотворения са запазени и в личния архив на Шафарик в Литературния музей в Прага.

основен образователен център за българи са основополагащи и добре известни, за да се спирам на тях.

Насоките на родолюбивата дейност на габровския земляк в продължение на десетилтия са привличали интереса на учените. Сред тях има литератори (Шишманов 1926, 33–40, Арнаудов 1971), слависти (Георгиев 1946, 1–88) и историци (Генчев 2003) и като цяло животът на Априлов е добре осветлен. Ако следваме периодизацията на М. Арнаудов, има три етапа в неговия житейски път: годините на обучение и съзряване (1800–1811), на успешна търговска дейност (1811–1831) и на културно-просветна работа (1831–1847) (Арнаудов 1971, 111). Началото на родолюбивата дейност на Априлов е поставено през 1831 г. под влиянието на брошурата „Древните и днешни българи“ на Юрий Венелин. Тя предизвиква сериозна житейска преориентация: 42-годишният печеливш търговец и елинофил възстановява бащиното си име и до края на живота си се отдава на мисия за културния напредък на българите.

На вниманието на научната аудитория ще предложим един сравнително слабо осветлен аспект от дейността на одеския българин – неговите усилия да представи българската кауза на славянските учени в Централна Европа и да привлече интереса им към българистичната проблематика. За това има доста следи в кореспонденцията му. Въпреки че доста писма от нея вече са публикувани, те не са били подложени на анализ в този изследователски аспект. Непубликуваните писма (не само на Априлов, но и на други, свързани с Одеса наши сънародници), запазени в архива на Литературния музей в Прага, дават възможност за по-цялостно изясняване на насоките на неговата дейност. Ценни материали се съдържат и в обемистия личен архив на Павел Йозеф Шафарик, по-специално на неговата българска сбирка *bulgaricis* (LA-PNP).

Чешките учени в Народния музей на Кралство Бохемия

Народния музей на Кралство Бохемия⁵ е един от най-старите в Европа. Той е основан още през 1818 г. по инициатива на местни аристократи с научни и събирателски интереси. Специално учреденото Дружество към музея се грижи за попълване на сбирките, които се помещават в двореца на първия негов председател граф Каспар Мария Щернберг (1761–1838) на пражкия хълм Храдчани. Първоначално събирателската дейност е изцяло в ръцете на шляхтичи от немски произход, т.е. институцията има чисто съсловен характер. От 30-те години на XIX в. нататък обаче активни стават все повече учени от чешки произход.

---

⁵ Първоначалното име е Отечествен музей в Бохемия / Vaterländisches Museum in Böhmen, през 1848 г. е преименуван на Чешки музей/České muzeum, а в периода 1854–1919 носи името Muzeum Království českého. Вж. <https://www.nm.cz/o-nas/historie> (посетен на 25.02.2025).

Един от най-ранните чешки представители в работата на музея е първият библиотекар **Вацлав Ханка** (1791–1861). Възпитаник на Виенския университет, юрист – специалист по старославянско право, лингвист и палеограф, той се грижи за обнародването на стари документи. Този познавач на славянските езици поддържа много широки контакти със специалисти от различни страни (Францев 1905), благодарение на което фондовете на библиотеката се пълнят с книги, включително и на кирилица. За десетилетия наред той е ключова фигура в междуславянската взаимност – „средишна личност в чешките славянофилски кръгове“, както го определя Е. Георгиев (Георгиев 1946, 75–76).

Най-влиятелната чешка фигура в средите на музея, около която гравитира цяла плеяда учени, е **Йозеф Юнгман** (1773–1847). Доктор по философия и право на Пражкия университет, той е филолог, писател и преводач. Юнгман е сред основателите на първото чешко научно списание и е член на няколко международни научни дружества, между които на Ученото общество в Краков, на Кралското чешко учено общество и на Виенската императорска академия на науките. Най-големи са заслугите му обаче за утвърждаването на модерната чешка лексика.

Именит член на кръга „Юнгман“ е историкът **Франтишек Палацки** (1798–1876). През 1827 г. той е един от инициаторите при основаването на „Списанието на Чешкия музей“ и дългогодишен негов редактор. От 1831 г. Сеймът на Бохемия определя именно чешкия историк за официален историограф на Кралството.

Към кръга от учени с център Народния музей през 1833 г. се присъединява и дошлият от Нови Сад **Павел Йозеф Шафарик** (1795–1861). Първоначално той е привлечен за външен редактор на музейното списание, а когато през 1840 г. Палацки е избран за секретар на Кралското научно общество, до 1842 г. той поема ръководството на редакцията (Šimeček 1995, 75).

Юнгман, Шафарик, Палацки са видни представители на второто поколение чешки учени, които творят в името на чешкото национално-културно движение. В израз на тези нагласи през януари 1831 г. като клон на Народния музей е създадена „Матице чешка“ с цел стимулирането на националната литература чрез издаване на чешки книги. За целта се оформя специален фонд, като музейното списание във всеки брой публикува имената на дарителите – от него става ясно, че повечето от просвещенците са същевременно и меценати на възрожденските издания. По инициатива на Юнгман се появяват книжни поредици на чешки с различна тематична насоченост като напр. старо- и новочешка библиотека, както и поредица от издания на класици. Обемът, съдържанието и разнообразието на националната литература се подобряват.

Литературната и културната дейност на чешките учени в лоното на Народния музей има патриотичен характер, тя цели ускоряване на процесите на национално пробуждане и културна еманципация на този народ, като това се разбира в по-широкия контекст на славянската взаимност. Тази тенденция намира израз и в съдържанието на музейното списание. Благодарение на Шафа-

рик е открита постоянна рубрика, която отразява новостите в културния живот на южните славяни, най-вече на хърватите. Славянската проблематика видимо нараства, като се появяват и първите публикации по българистика (Kudělka 1995, 324). Всъщност материалите за тях са доста оскъдни, поради което се публикуват преводни материали от чужди списания. През 1832 г. напр. Юнгман превежда и публикува статия от полско списание, в която се описва нерадостното положение на българите под турска власт (Jungmann 1832, 70–74). Според полския автор българите в планинските региони били по-свободолюбиви и борбени, докато тези от градовете, където живеели смесени с други националности, били по-комформистки настроени спрямо османската власт. Статията доказва, че въпреки малкото преки сведения, българите се схващат като член на славянската общност.

През лятото на 1835 г. за първи път Прага и нейния музей посещава московският професор **Михаил П. Погодин** (1800–1875). Въпреки че преките му научни и служебни задължения не били свързани със славистиката, той години преди идването си в Прага развивал дейност в Русия именно в тази област. Интересът на учения към славянските народи бил събуден от Петър Кьопен, но за емоционалното му отношение към тези народи най-големи са заслугите на Ю. Венелин (Георгиева 2009, 120). В неговите схващания обаче славянската взаимност била безалтернативно свързана с ръководната роля на православната империя. Тезата е ясно изразена в лекции и в статии, които Погодин пише за „Московский вестник“ през 1831 г. В началото на 1830-те години осъществяването на единството на славяните той счита за възможно само под скиптър на Романови, като по-късно, след придобиването на преки впечатления от задграничните славяни, неговите възгледи търпят развитие и се усложняват (Георгиева 2009, 121). Така или иначе, той остава в историята като един от най-известните привърженици на панславизма. Очевидно тези политически аспекти липсват в идеята за славянската взаимност, която споделят в Прага. Факт остава обаче, че по време на първото му посещение през 1835 г. тези различия не пречат на общуването.

В. Ханка развел руския гост из Музея, показал му находките и книжното богатство на библиотеката. Двамата се сприятелили за цял живот. Особено обаче руснакът е впечатлен от Шафарик, от неговата визия за бъдещето на славянските народи.

Тесните приятелски връзки, установени през 1835 г. в Прага, скоро се разширяват и се превръщат в традиционни. След откриването на катедри по славянски наречия през 1835 г. в четирите главни руски университета определените специалисти за новите катедри, преди да бъдат назначени, са изпратени в академични командировки сред задграничните славяни. Осип Бодянски, Измаил Срезневски, Петър Прайс и Виктор Григорович посещават Прага и установяват тясно сътрудничество с чешките учени, групирани около Народния музей (Готовска-Хенце 2018, 210–217). И точно по тази линия се осъществява и връзката с одеските българи, тъй като през 30–40 години одеският кръг поддържа близки контакти с М. Погодин, Из. Срезневски, О. Бодянски, В. Григорович и

полага немалко усилия, за да ги заинтересува и подтикне да разработват и българистична проблематика (Генчев 2003, 297). Сега тази възможност се открива и по посока на Народния музей.

Както се вижда от писмовното наследство, запазено в личния архив на В. Ханка в Литературния музей (LA-PNP V. Hanka – Korespondence), библиотекарят поддържа най-много кореспонденция с българи. Но при по-внимателно вглеждане в съдържанието на писмата се разкрива, че всъщност в много случаи Ханка предава въпроси, зададени от Шафарик, т.е. в кореспонденцията на библиотекаря недириктно участва и славистът. Някои от тях са включени и в подборната сбирка, която публикува Михаил Арнаудов (Арнаудов 1940).

Вацлав Ханка и Васил Априлов

Първата задача на Ханка, разбира се, е да се погрижи за доставянето на книги за библиотечната колекция. На първо време това са частни лица. От Одеса през Прага минават познати на Априлов – някои си братя Карейши, които посещават Ханка в Музея и му оставят десет български книги, между които една българска граматика и „Денница на новобългарското образование“ (Navranková 1987, 85). Запазеното писмо на Априлов документира наличието на установени близки отношения. В него ясно се казва, че изпратените книги били „слаб знак на искреното уважение към Вашите полезни трудове, Вашата благонамереност“ (Арнаудов 1940, 401). А това означава, че Априлов също е запознат и с „полезните трудове“ на чеха.

Изпращането на „Денницата“ още с първата пратка книги не е случайно – то се вписва в трайното усилие на одеския българин с това издание да информира руската общественост за постиженията на българското образование. И втората част на „Денницата“ – „Дополнение к книге деннице новоболгарского образования“ (Априлов 1842), поднася богата информация за напредъка на просветата с конкретни примери от българските градове Габрово, Копривщица, Панагюрище, Сопот, Карлово, Трявна, Казанлък, Калофер, Свищов, Търново, София, Котел и др. Сега вече тази информация е достъпна и в Прага. Ето защо съвсем методично одеският просветител използва всички канали за разпращане на своите издания до Народния музей, където усърдният библиотекар попълва лавиците. Но не само грижата за разпространението на новоизлезли книги свързва двамата просвещенци.

Кореспонденцията между одеския българин и пражкия библиотекар показва разнообразие на обсъжданите теми, по повечето от които те споделят едно и също мнение. И Ханка, и Априлов считат демократичността за основен критерий при подхода към реформата на родния език и за нуждата от приобщаването на младото поколение. През 1849 г. В. Ханка издава граматика на чешкия език, посветена на „славянската младеж, цъфтящата надежда на нашето отечество!“. Изданието добива популярност, то всъщност представлява преход между академичната граматика на основоположника на славянското езикознание

Йозеф Добровски и школския тип граматика (Борисов 2012, 178–179). За разлика от труда на Добровски, написан на немски, граматиката на Ханка е издадена на чешки и има практическа цел – както се вижда от посвещението – да популяризира езика сред младото поколение и да насърчи развитието на родния език. Нееднократно по този въпрос пише и Априлов, като в последното си съчинение „Мисли за сегашното българско учение“ (Априлов 1847) изразява мнението си и за отпечатаните граматика. И двамата просветители считат родния език за главен генератор при ускоряването на процесите на формиране на националната идентичност.

Нека само отбележим, че популяризирането на литература с патриотична насоченост се споделя от по-широк кръг съмишленици. С такава цел нашите емигранти основават библиотеката „Българска книжнина“ и за периода 1841–1877 г. с финансовата им подкрепа са отпечатани над 30 преводни и оригинални книги (Дойнов 2005, 329). По тази линия са публикувани „Български книжици“, „Жизнеописанието на Юрий Венелин“ в превод на Хр. Палаузов (1851), „Български буквар“ от С. Радулов (1853) и „Показалец, или ръководство как да се изискват или издирят най-стари черти нашего битие“ на Г. С. Раковски (1859). Паралелите с „Матице чешка“ се налагат сами по себе си, различно е само времето на основаване и действие.

В предговора на Ханковата граматика се представят накратко отделните славянски „диалекти“. Подобно на повечето слависти от това поколение, и Ханка приема, че има единен славянски език с различни диалектни разклонения. За отбелязване обаче е неговото мнение за произхода на чешкия език – той го счита за наследник на старобългарския „jazykstaro-bolgarský“ – „праотецът“ на всички славянски езици (Борисов 2012, 180). Още по-подробно тази теза книжовникът разработва в отделно свое изследване „Начала на свещения славянски език“ (Hanka 1846). Това издание се разпространява сред учените в Русия, не на последно място, и от Васил Априлов. Фактът, че одеският просветител се ангажира с популяризирането на този труд не е случаен – самият той е пламенен привърженик на тази теза. Априловото мнение за произхода на езика на св. св. Кирил и Методий е ясно изразено в „Денницата“, но най-ярко и полемично то е защитено като контрапункт на мнението на сръбския изследовател Д. Тирол в брошурата му „Българските книжици, или на кое славянско племе принадлежи Кириловата азбука“ (Априлов 1841). В писмо от 13 октомври 1846 г. Априлов се обръща с молба към Ханка да му изпраща най-новите чешки публикации по тази тема (LA-PNP f.V. Hanka). Библиотекарят отзивчиво откликва и изпраща до Оде-са издания, в т.ч. и издаденото с негова помощ т.нар. Сазаво-Емауско евангелие.

Априлов е в течение на книжните новости в Прага, за някои от които уведомява и кореспондентите си в българските земи. В писмо от 10 април 1838 г. напр. той съобщава на отец Неофит Рилски за появата на Шафариковите „Славянски древности“ (Априлов 1940, 257). Той едва ли е видял оригиналната публикация на чешки език от 1837 г., по-вероятно става въпрос за появилата се малко по-късно руска версия в превод на Осип Бодянский. Големият историк

проф. Васил Златарски оценява значението на този труд като истински „поврат“ в българската историография. Този „поврат“ предопределя по-нататъшното развитие на родната историопис, защото „внесе изведнъж толкова много светлина в концепцията и обясненията на историческите събития, че съществуващата дотогава непроницаема тъмнина се проясни, а чрез това той [Шафарик – Т. Г.-Х.] предпази нашата историография от оня период на безполезни лутания и блуждания, каквито са преживели историографиите на други, особено на малките народи, а по тоя начин, като застана начело на нов период в нея – период на научно разработване на българската история, направи по-нататъшната работа вече лесна“. Като втора главна заслуга на труда, „още по-голяма услуга на българите“, както проф. Златарски я оценява, е обстоятелството, че със своето мащабно изследване за славяните Шафарик „привлече още повече вниманието на учения свят и увеличи неговия интерес към съдбата на възраждащия се тогава български народ“ (Златарски 1925, 10).

В предговора си към „Български грамоти“ (Априлов 1845) одеският просветител отбелязва, че сънародниците му се интересували от всичко, което публикувал този „ревностен славянин и съплеменник“. От своя страна активно популяризира трудовете му в кореспонденцията си с видни просвещенци като Неофит Рилски, Емануил Васкидович, Райно Попович, Неофит Бозвели, йеромонах Антолий и пр.

Интересът към народната песен и въобще към поетическото наследство е обща характерна черта на славянските просвещенци. В изпълнение на цялостната програма за изучаване на българите, очертана от Ю. Венелин, от края на 1837 г. със събирателската дейност на фолклор е ангажиран и В. Априлов. В чешкия случай обаче, поради различни обстоятелства, народната култура е силно германизирана и обезличена. Затова романтичният Ханка посяга към творчеството на сродни народи, като превежда от сръбски, полски и руски.

И в Прага, и в Одеса са съпричастни към издаването на документи, свързани с историческото минало. Обстоятелството, че одеското издание на „Българските грамоти“ (Априлов 1845) също е посветено „в ползу Габровското училище“, показва стремеж за включване на историческото минало като част от обучението в патриотичен дух. С личен екземпляр от Априловите грамоти разполагат и Шафарик, и В. Ханка. От кореспонденцията става ясно, че одеският българин прави опит да издаде на свои разноси в Прага „Българските грамоти“, като се опитва чрез Ханка с начинанието да ангажира самия Шафарик. В едно непубликувано писмо на слависта до библиотекаря от 12 ноември 1846 г. (ANM–Sign. 12 С 11 IX.) Шафарик не дава директен отговор, но посочва, че вече разполага с преписите на грамотите на Ю. Венелин, което може да се счита за косвен и деликатен отказ да се ангажира с едно ново издание. Негативната реакция на слависта на първо време е предизвикана от обстоятелството, че всъщност Априловата сбирка е почти идентична с тази на Венелин (с изключение на Шишмановата грамота, преписът на която е направил отец Неофит Рилски през 1837 г.). Шафарик лесно може да установи това – както по-

яснява, той има преписите на Венелиновите, а и се сдобива и с лично копие на Априловите „Български грамоти“. Но вероятно има и още един мотив за отказа на слависта. Известният литературовед Иван Шишманов, който работи с книгописа на учения посочва, че срещу още четири от публикуваните от Априлов грамоти стои забележката на Шафарик, че езикът на документите бил „повече старославянски, отколкото български“ (Шишманов 1895, 72). Професионалният нюх на слависта не го подвежда – впоследствие се оказало, че някои от грамотите били подправени (Арнаудов 1971, 296).

В това отношение – най-свободното „неглижиране“ на историческата достоверност на документа в полза на „патриотичната“ кауза, В. Ханка е започнал доста по-рано и е отишъл още по-далеч. В годините 1817–1819 той „открива“ два ръкописа, т.нар. Краледворски и Зеленогорски – уж документи на средновековната чешка литература, всъщност създадени от талантливия, поетично надарен полиглот. Спорът за достоверността на ръкописите продължава с десетилетия и разделя чешкото общество, но в същото време тези „летописи“, поради родолюбивото си звучение, до 1878 г. се радват на голяма популярност и в нашите земи, а В. Ханка се счита за най-популярния чех сред възрожденските българи (Черни 2015, 185–197).

Ханка и Шафарик всъщност са представители на двата типа в едно чешко поколение – на възрожденския деец и на учения (Šterný 2013, 9–19). За сравнение, В. Априлов е нещо между двамата. Той подправя грамоти в своята сбирка, но в същото време е наистина ценен българистичен информатор в работата на слависта. Емигрантът използва за това и многобройните кореспонденти в българските земи – той се допитва до тях, когато трябва да даде конкретни данни за различни краища в отговор на въпросите на Ханка, често поставени не от него, а от Шафарик. В писмо от 10 април 1838 г. (Априлов 1940, 257) одеският българин призовава Неофит Рилски да издирва и изпраща стари монети от нашите земи, защото пражкият славист все още не познавал такива. Така благодарение на широките си контакти със сънародниците си Априлов се утвърждава като ценен източник на българистична информация за дейците на Народния музей. Скоро към информаторите се присъединява още един млад българин, дошъл от патриотичния кръг на В. Априлов в Одеса.

Одеските възпитаници и дейците на Народния музей

В третото запазено писмо на Априлов до Ханка от 13 октомври 1846 г. (LA-PNP f. V. Hanka) просветителят препоръчва младия **Иван Андреев Богоев/Богоров** (1818–1892) като полезен информатор за съвременната българска книжнина. Той съобщава и за намерението на бъдещия студент да издава вестник.

Биографията на Богоров илюстрира много добре бързото национално осъзнаване на това поколение. Началото поставят добрите учители – в неговия случай това е Райно Попович. В цариградското гръцко училище на Коручешме Богоров е съученик на Раковски, в Ришельовския лицей, където се записва през

1840 г., също се движи в патриотични среди. Около В. Априлов се е формирал кръг от будни български ученици, към който се присъединява и Богоров. В. Априлов оценява качествата на младежа и в „Мисли за сегашното българско учение“ го описва като „Возпламенен съревновател на българското учение“ (Априлов 1968, 52). И действително будният младеж показва ревност в учението и талант за изучаването на чужди езици.

Но одеският период показва и бързото национално съзряване на Богоров. Той вече е активен изпълнител на Венелиновата програма, издава и разпространява ликовете на славни български царе като Иван Асен II, Иван Шишман и др. от „Стематографията“ на Христофор Жефарович, събира и издава фолклор. „Български народни песни и пословици. Кн. 1“ (Богоров 1842) е първата подобна сбирка, чийто автор е българин. Благодарение на писмовния обмен този книжен дебют е очакван с нетърпение и в Прага.

В одеския период се оформят и позициите на Богоров в дебата за езика. Просвещенецът се оказва в лагера на най-категоричните застъпници на идеята за използването на говоримия език в литературата⁶. На този език той издава и своята „Първичка българска граматика“ (Богоров 1844). Това не е първата издадена граматика, но е първата, написана на говорим език, т.е. може да се счита за развитие на тенденцията, заложена още през 1824 г. от П. Берон с „Рибния“ буквар. Авторът прилага и „Словарник“ с превод на редица турцизми и гърцизми, разпространени в българския по това време. Априлов подкрепя този смел опит на карловеца, но има и някои забележки към изданието. В едно непубликувано писмо Шафарик от 12 ноември 1846 г., в което той отново моли Ханка да му препраща български книжни новости споменава и „Българската граматика“ на Богоров, като посочва, че ще поеме разноските по доставката. (ANM. f. P. J. Šafařík Sign. 12 C 11 IX.). В крайна сметка с лични копия на граматиката се сдобиват и Ханка, и Шафарик (ASNМ, f. P. J. Šafařík).

С езиковите си изследвания Богоров се опитва да утвърди „българската школа“ в книжовния език. Неговата граматика има наистина пионерски характер, тя е много популярна и е преиздадена три пъти.

Контактите на абсолвента на Ришельовския лицей с дейците на Народния музей в Прага датират от периода на следването му в Лайпциг. С посредничеството на В. Априлов, той се запознава лично с П. Й. Шафарик и В. Ханка и донася нови одески издания (ASNМ – f. P. J. Šafařík). После запознанството е продължено от размяна на писма с пражкия библиотекар, като много често изредовете на Ханка надничат въпросите на Шафарик. В писмата си младежът дава обяснения за местоположението на някои географски селища (Бобошево, Малешево), необходими за изследванията на слависта.

---

⁶ По-късно в зрелите си години той става един от най-крайните застъпници на пуризма – движение, зародило се в немска среда, което се бори за прочистването на родния език от чуждици.

Нека отбележим, че в Прага следят и съобщават и за началото на българския периодичен печат (ASNM, f. P. J. Šafařík). Кратка информация за появата на „Любословие“ на Константин Фотинов поднася музейното списание (ЃЃМ XIX, 1845, 685). Впрочем в писмото на В. Априлов от 18/30 октомври 1846 г. до В. Ханка той е препоръчан именно като млад и талантлив журналист и лите­ратор (Априлов 1940, 434). В Лайпциг, както е известно, 26-годишният младеж на 20 април 1846 г. издава първия брой на „Български орел“ в печатницата на Брайткопф и Хертел. Първият български вестник е замислен мащабно: освен новини от областта на просветното дело, географията и историята той търси и практическата полза от популяризирането на практики от търговията и занаятите. Но преди всичко мисията на изданието е да защитава народностните права на българите, да се бори за еманципацията им в семейството на модерните европейски народи. Издателят изрично изразява намерението си да го списва на „чист народен език, също както се хортува по всичките страни на бащинията ни“ (Balgarski orel 1846).

В „Мисли за сегашното българско учение“ (Априлов 1940, 52) одеският патрон на младежа приветства начинанието, но препоръчва смяна на названието му, за да не дразни цензурата⁷. Известният славист Борис Йоцов асоциира заглавието с Хомяковото стихотворение „Орел“ с внушението, че нашият „орел“ трябва да застане до останалите „орли“ на славянската общност, като добавя, че българският издател възнамерява да запознае читателя с културата, политиката, миналото и литературата на славянския свят (Йоцов 1992, 22). Както може да се очаква, и трите броя на вестника са разпратени до Прага (ASNM – f. P. J. Šafařík). Изданието предизвиква интереса преди всичко на емигрантските среди в Одеса (от нашите земи няма нито един абонат), но поради финансовите затруднения издаването му е преустановено. За Богоров неуспехът на вестни­карското начинание се дължи преди всичко на езиковите спорове – пред Ханка той обвинява съотечествениците си, че не подкрепят говоримия език.

До 1847 г. Богоров поддържа жива връзка с дейците от Народния музей, препраща свои и одески книжовни новости, води кореспонденция с библиоте­каря. Същата година напуска Лайпциг, но не се отказва от журнализма и в Цариград от 1848 г. се захваща с редактирането на „Цариградски вестник“.

За да очертаем мащабите на дейността на книжовника, нека накратко до­бавим, че освен вече споменатите пионерски начинания на книжовното поле в ранните му години, на Богоров дължим първия френско-български речник и първия пътепис. Той участва в списването на 14 различни вестника и списания, изпод перото му излизат 34 книги (авторски и преводни) от различни области на живота и науката, 6 издания по въпросите на езика, четири речника, три бро­шури за промишлеността и две за географията, две фолклорни сборки и един

---

⁷ Следващият брой от септември 1846 г. действително излиза под по-неутралното заглавие „Български народен известник“.

пътепис, с което се нарежда между най-плодовитите възрожденски книжовници. Елегантен, образован, просветен и полиглот, с широки модерни възгледи и борец срещу еснафлъка, той символизира добре принадлежността на формиращите се български елити към модерна Европа. Нека мимоходом отбележим, че от всички тия разнородни занимания, най-оценени са журналистическите приноси на Богоров – те се оценяват по заслуги и в най-новите изследвания (Боршуков 2003, Константинова 2010, Константинова 2015).

В Одеса завършва гимназиалното си образование и калоферецът **Иван Шопов** (ок. 1820–1853). За ранната му ориентация към литературата допринасят контактите му с учителя Николай Мурзакевич, в частната библиотека на когото има възможност да се запознае с най-новите български издания. С посредничеството на Мурзакевич младежът бил препратен към Москва с надеждата да получи стипендия, за да следва. По това време благодарение на софийския богат земляк Иван Денкоглу имало традиция да се отпускат стипендии за следване в Московския университет (Константинова 2003, 7). И докато Шопов чакал това да се уреди, посещавал като извънреден слушател лекциите на О. Бодянски. Насърчен от московския професор, Шопов продължил издирвателската си работа на новобългарски книги. Тъй като стипендия в крайна сметка така и не била уредена, с две препоръчителни писма на Бодянски до Ханка и до Шафарик той се озовал в Прага през 1851 г.

В писмото на Бодянски до Шафарик Шопов е представен като българин, който в продължение на три години е посещавал курсове „по словестни науки“ и му е препоръчан преди всичко като извор на българистична информация: „В него ще намерите човека, пребивавал в родината си на много места. Ще Ви бъде полезен във вашите научни търсения“ (Francev 1927, 147–148). Ако сравним – със същата мотивация в Прага е препоръчан и Иван Богоров – любознателните български младежи могат да послужат за информатори и да подпомогнат работата на пражкия славист. По вече установената практика Шопов донесъл нови книги от Одеса.

Шопов бил най-радушно посрещнат и настанен. Той живеел в дома на заможния д-р В. Станек, приятел на Ханка, като библиотекарят уредил по време на ваканцията да го наемат за частен учител по руски в заможно пражко семейство. Веднага бил приет и в кръга на патриотичните учени. В духовната орбита на Музея Шопов прекарва вдъхновяващи моменти. „Пражаните са чисти славяни и духом, и телом – констатира той още в първото си писмо до О. Бодянски – сториха ми са толкова весели, така ласкави и добри, че сам не бих повярвал на някой, ако ми беше казал, но сега, като виждам сам, само се удивлявам!“ (Минкова 1975, 95).

Обемът на настоящото изложение налага само да споменем, че още през 1929 г. голяма част от дейността на Шопов е осветлена в обширна студия от В. Францев (Францев 1929, 33–79), а след него и други изследователи – главно литератори (Минкова 1975, 89–102) – са се интересували от живота му. Затова ще се ограничим само да изтъкнем неговото сътрудничество с чешките учени

в Народния музей. Той е в течение на работата им. Бившият студент съобщава на Бодянки, че Фр. Палацки продължава усилено да работи върху своето изследване за чешката история. С влошено здраве и намален работен капацитет, Шафарик продължава да пише за музейното списание, публикува документи на глаголица и изследвания върху най-ранната славянска книжнина (Šafařík 1851, Šafařík 1852, Šafařík 1853). Шопов съобщава също и за помощта, която ученият оказва при уреждането на императорската библиотека във Виена (Францев 1929, 72). В писмо до Бодянки от 20 януари 1851 г. той с възхищение осведомява, че В. Ханка „постоянно напруга изпълнената си със славянството глава и почти постоянно и неуморно се труди за благо на славянството“ (Минкова 1975, 95). Младежът има предвид заниманията на книжовника с полската и чешката граматика. Очевидно езиковата подготовка на Шопов е доста напреднала, тъй като Ханка го включва в съставянето на „полиглата“ към „Краледворската“ летопис. Шопов е и един от първите, които правят преводи на български на части от „летописите“.

Когато през 1848 г. в Прага е открита академична катедра по славистика, съвсем заслужено за нейн ръководител е поканен П. Й. Шафарик. Ученият обаче не желае да отдели време, което му е необходимо за научните му занимания, и по негово предложение титуляр на катедрата става лексикографът и фолклорист **Франтишек Ладислав Челаковски** (1799–1852). Челаковски има заслуги за разширяването на базата на литературния език чрез включването на елементи от говоримия език. Интересът му към славянския фолклор – чешки, полски, руски – е дългогодишен. Той превел Богоровите „Български народни песни и пословици – кн. 1“ и ги използвал в работата си по изработването на една университетска сравнителна граматика на славянските езици (Čelakovský 1853).

Изданието имало значение за славянските народи, но липсвал по-широк поглед върху останалите европейски езици. По мнението на днешните учени, изследванията му не могат да се съпоставят с мащабните трудове на титуляра на виенската славистика Франц Миклошич (Večerka 1995, 274). За Шопов, който също посещава лекциите на Челаковски по сравнителна славянска граматика и история на културата и литературата на славяните, недостатъците са точно поради това, че лекторът следва немската школа, т.е. преподава твърде теоретично (Минкова 1975, 274). Макар че в критиката си младежът не споменава лекциите, свързани с българите, това е друга слабост – Челаковски не познава добре нашия език и за да илюстрира съвременното му състояние, е принуден да използва образци на старобългарския. По-добре той представя историческото ни минало, и то въз основа на извори, познати от трудовете на Шафариковата школа (Георгиев 1946, 79). Все пак Шопов отбелязва, че на лекциите на Челаковски аудиторията е препълнена, а ученият е „достоеен за похвала“ (Минкова 1975, 274).

Като добър познавач на родния си език, Челаковски (както и Шафарик) участва в новоучредената комисия по терминологията във всички жанрове на националната литература. Шопов е в течение на работата на тази комисия, която според него е конкретна стъпка по посока на утвърждаването на книжовния език.

В работата на новооткритата катедра от 1849 г. като доцент е привлечен и възрастният В. Ханка – той преподава руски и старославянски (Večerka 1995, 279). Шопов посещава и тези лекции, но за разлика от тези на Челаковски, тук аудиторията е малобройна. Според българина това е не поради липса на професионален интерес, а по политическа несъобразност (Минкова 1975, 274).

Най-продължително младежът обаче сътрудничи на Шафарик като българистичен информатор. Той бил ценен помощник при съставянето на картата на славянските народи с конкретна информация за поселенията около Търново, Шумен, Пловдив и на редица селища в Стара планина. Калоферецът допринесъл много с нови данни и при попълването на българистичната сбирка на слависта. За нея той направил преписи от Синодика на цар Борил и на части от дисертацията на Натанаил Стоянович „За независимата българска архиепископия в древни времена“ (LA-PNP, f. P. J. Šafařík – bulgaricis).

Всъщност Шопов се познавал и лично с **отец Натанаил** (1820–1906) още от пребиваването си в Одеса, където Натанаил посещавал местната семинария. Пътят на духовника бил сходен с този на калофереца – от Одеса Натанаил попаднал в кръга около проф. Бодянски в Москва и през 1853 г. славистът отново по линия на личните си връзки го препратил към чешките си колеги (<http://enc.ilit.bas.bg/slovník/>). В Народния музей духовникът се сблизил с Шафарик, Ханка и Палацки. Въпреки краткия си престой, Натанаил намерил общ език особено с Шафарик, който му предоставил собствено ръчно стилизирания от него църковнославянски шрифт и му съдействал при отпечатването на четири книжки и брошури, посветени на историята на българската църква. Изданията на кирилица обаче веднага привлекли вниманието на пражката полиция, която решила, че се разпространяват руски подривни издания. Органите се обърнали към Шафарик за разяснения (по това време бил утвърден пред властите цензор на изданията на кирилица). Славистът пояснил, че изданията са на кирилица, но не на руски, а на български език (Францев 1929, 80). Преди да напусне Прага, Натанаил оставил други ръкописи на свои трудове и преводи от руски (ANM, f. P. J. Šafařík – bulgaricis).

В Прага, в близко сътрудничество с Шафарик и под негово ръководство, Шопов реализирал своя дългогодишен труд, започнат още в ученическите му години в Одеса и през 1852 г. издал „Список на Болгарски книги на нововозраждаемата Болгарска писменност в XIX-й век“ (Tsarigradski vestnik, 6.09.1852) и един екземпляр с посвещение подарил първо на Шафарик (ANM, f. P. J. Šafařík Sign IX D 17).

Шоповата библиография е първият списък, съставен от българин. Той обаче включвал само около 3/5 от излезлите дотогава книги. Независимо от недостатъците му обаче, става въпрос за литературно явление, което дава по-нататъшен тласък за изследване на нашата книгопис. С творчеството на калофереца И. Шопов сънародниците ни за първи път се включват като автори в славистичните изследвания.

Заклучение

Писмата на Васил Априлов документират със сигурност от 1845 г. за установен книгообмен с Народния музей. Но кореспонденцията между одеския просвещенец и пражкия библиотекар свидетелства за наличието на разнобразни теми: те се осведомяват взаимно за развитието на учебното дело, дебатира за проблемите на културното развитие на двете нации, осведомяват се за книжни новости. Кореспонденцията им разкрива общите възрожденски идеи, които споделят и двамата: за демократизирането на образованието и приобщаването на младото поколение, за развитието на родния език, за ролята на фолклора и историческото минало като градива на народната идентичност и пр.

Примерът с одеските възпитаници и преди всичко с Иван Богоров илюстрира бързината, с която по-младото поколение се включва във възрожденските процеси и в междуславянското сътрудничество. В програмната статия от първия брой на „Български орел“, озаглавена симптоматично „Свикване“, младият издател ясно заявява всенародната цел като „И ми, българите, трябва да започнем да се усещаме като народ, който има същите правди с другите европейски народи, ми трябва да държим здраво езика и вярата си!“ (Balgarski oreл 1846, s. 1).

Първите представители на българите в това, както го нарича Борис Йоцов, общо славянско движение“ (Йоцов 1992, 17) са или емигранти, или поели по пътя на образованието от Одеса, но макар и по косвен начин – със събирането на данни – в това движение се включват и представители от вътрешността на страната. Само за няколко години – между 1837 и 1845 г. – българите от обект за изследване на славистиката се превръщат във възрожденски субект, не само динамично променящ се, но и активно участващ в обсъждането на всички въпроси, свързани с формирането на модерната му идентичност. Все повече наши сънародници се включват в издирването на източници за собственото си минало и култура, но българи започват да опитват перо и в авторски изследвания (В. Априлов, о. Натанаил, Ив. Богоров, Ив. Шопов).

И след кончината на доайените Шафарик и Ханка (те завършват живота си в една и съща година – 1861 г.) Народният музей си остава привлекателен научен център за нашите млади сънародници до самия край на възрожденския период (Готовска-Хенце 2024, 208–230). С откриването на славистична катедра в Прага от средата на деветнадесетото столетие се създава втори важен център на изследване на славянските народи. Това става в тясно сътрудничество с Шафарик и „стария“ чешки славистичен център, оформил се паралелно на развитието на националното движение. Що се отнася до новия академичен център, макар че единични българи присъстват като външни слушатели още в първите курсове след откриването на катедрата, наши сънародници – студенти по славистика, се появяват едва в края на възрожденския период.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Aprilov, V. 1968. Izbrani sachinenia [Selected Writings.] Sofia, Bulgarian Writer, 410 s. (In Bulgarian).

Априлов, В. 1968. Избрани съчинения. София, Български писател. 410 с.

Aprilov, V. 1841. Bolgarskie knizhniki, ili kakomu slavyanskomu plemeni sobstveno prinadlezhit kirilovskaya azbuka? [Bulgarian Papers or whom Slav Tribe Belongs the Cyrillic Alphabet]. Odessa, City Printing House, 22 p. (In Russian).

Априлов, В. 1841. Болгарские книжники, или какому славянскому племени собственно принадлежит кириловская азбука? Одеса, в городской типографии. 22 с.

Aprilov, V. 1845. Bolgarskie gramoty, sobrannye, perevedennye na russkiy yazyk i obayasnennye Vasiliem Aprilovym. Odessa, 115 s. [Bulgarian Certificates Gathered, Translated in Russian Language and Explained by Vasil Aprilov]. Sofia, City Printing House, 115 s. (In Russian).

Априлов, В. 1845. Болгарские грамоты, собранные, переведенные на русский язык и объясненные Василием Априловым. Одесса, в городской типографии, 115 с.

ANM – Archiv Národního Musea v Praze. Fond Pavel Josef Šafařík [Prague National Archive Museum. Fond Pavel Josef Šafařík], Sign. 12 C 11 IX.

Sign IX D 17. Popis písemností bulharských [Bulgarian Papers List]. (In Czech).

ASNM – Archivní Sbirka Národního musea [National Museum Archive Collection], Fond Pavel Josef Šafařík. (In Czech).

Arnaudov, M. 1940. Vasil Aprilov. Sachinenia [Vasil Aprilov. Writings]. Sofia, 327 s. Арнаулов, В. (ред.). Васил Априлов – съчинения. София. 327 с.

Arnaudov, M. 1971. Vasil Evstatiev Aprilov. Zhivot i deynost [Vasil Evstatiev Aprilov. Life and Activities]. Sofia, Science and Art, 522 s. (In Bulgarian).

Арнаулов, М. 1971. Васил Евстатиев Априлов. Живот и дейност. София, Наука и изкуство. 522 с.

Bogorov, Iv. 1842. Balgarski narodni pesni i poslovitsi [Bulgarian Folk Songs and Proverbs]. Pest, Baymel tipography, 63 s.

Богоров, Ив. 1842. Български народни песни и пословици. Пеща, Баймелова типография, 63 с.

Bogorov, Iv. Andreov 1844. Parvichka balgarska gramatika [Elementary Bulgarian Grammar]. Bucurest, Serd. K. Penkovich typography, 124 s.

Богоров, Ив. Андреев 1844. Първичка българска граматика. Букурещ, типография на Серд. К. Пенкович, 124 с.

Balgarski orel 1846, 20 April (In Bulgarian).

Български орел, 1846, 20 април.

Borisov, B. 2012. Balgarskiyat i cheshkiyat knizhoven ezik prez Vazrazhdaneto: osobenosti na kodifikatsiyata [Bulgarian and Czech Literary Language during the Revival: Kodification Specifics. Sofia, Prosveta, 216 s. (In Bulgarian).

Борисов, Б. 2012. Българският и чешкият книжовен език през Възраждането: особености на кодификацията. София, Просвета, 216 с.

Borshukov, G. 2003. Istorya na balgarskata zhurnalistika [History of Bulgarian Journalism]. Sofia, Paradox – St. Kliment Ohridski University Publishing House. (In Bulgarian).

Боршуков, Г. 2003. История на българската журналистика. София, Парадокс – Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“.

Čelakovský, Fr. 1853. Čtení o srovnávací mluvnici slovanské na Univerzitě Pražské. [A Reading on Comparative Slavic Conversation]. Praha, F. Rivnač, s. 391. (In Czech).

Černý, M. 2013. Pavel Josef Šafařík a Václav Hanka – dva obrozenecké typy. [Pavel Josef Šafařík a Václav Hanka – Two Renaissance Types]. *Sborník Národního muzea v Praze. Serie C – Literary history*. Vol. 58, issue 1–2, s. 9–19. (In Czech).

Cherni, M. 2015. Vatslav Hanka i balgarite. [Vatslav Hanka and the Bulgarians]. *Istoričeski pregled*. Sofia, issue 5–6, s. 185–197. (In Bulgarian).

Черни, М. 2015. Вацлав Ханка и българите. *Исторически преглед*. София, бр. 5–6, с. 185–197.

ČČM *Časopis Českého Musea* [Czech Museum Magazine] XIX, 1845, s. 685. (In Czech).

Genchev, N. 2003. Odeskoto balgarsko nastoyatelstvo [The Odessa Bulgarian Board of Trustees]. *Nauchni trudove* [Scientific Works]. Vol. 1. Sofia, Gutenberg, s. 287–398. (In Bulgarian).

Генчев, Н. 2003. Одеското българско настоятелство. *Научни трудове*. Т. I. София, Гутенберг, с. 287–398.

Georgiev, E. 1946. Balgari i chehi v epohata na tyahnoto Vazrazhdane. [Bulgarians and Czechs in the Era of Their Revival]. Sofia, *Godishnik na SU. Filosofsko-Istoričeski fakultet*. Vol. 17, s. 1–88. (In Bulgarian).

Георгиев, Е. 1946. Българи и чехи в епохата на тяхното Възраждане. *Годишник на СУ. Философско-Исторически факултет*. Т. XVII. София, с. 1–88.

Georgieva, T. 2009. Slavyanskata ideya v Rusia (30-te–40-te godini na XIX v.). [The Slavic Idea in Russia (30s–40s of the 19 C.)]. Sofia, Faber, 300 s. (In Bulgarian).

Георгиева, Т. 2009. Славянската идея в Русия (30-те–40-те години на XIX в.). София, Фабер, 300 с.

Gotovska-Henze, T. 2018. Kirilskiyat kod. Slavistikata i preotkrivaneto na balgarite (do 1848 g.). [Cyrillic Code. Slavic Studies and the Rediscovery of the Bulgarians (until 1848)]. Sofia, Paradigma, 366 s. (In Bulgarian).

Готовска-Хенце, Т. 2018. Кирилският код. Славистиката и преоткриването на българите (до 1848 г.). София, Парадигма. 366 с.

Gotovska-Henze, T. 2024. „Tretoto pokolnie“ ruski akademichni vazpitanitsi v Praga (Balgarskoto prisastvie prez 60-te godini na XIX v.). [The Tirth Generation Russian Academic Graduates in Prague (the Bulgarian Presence in the 60s of 19 C.)]. *Izvestia na Instituta za istoričeski izsledvania*, Vol. 39, s. 208–230. (In Bulgarian).

Готовска-Хенце, Т. 2024. „Третото поколение“ руски академични възпитаници в Прага (Българското присъствие през 60-те години на XIX в.). *Известия на Института за исторически изследвания*, т. 39, с. 208–230.

Doynov, St. 2005. Balgarite v Ukrayna i Moldova prez Vazrazhdaneto (1751–1878). [Bulgarians in Ukraine and Moldavia during the Revival (1751–1878)]. Sofia, Prof. Marin Drinov Academic Publishing House, 361 s. (In Bulgarian).

Дойнов, Ст. 2005. Българите в Украйна и Молдова през Възраждането (1751–1878). София, Академично издателство „Проф. М. Дринов“. 361 с.

Drosneva, E. 1993. Balgarskite preselnitsi i ruskata nauka predi Krimskata voyna. [Bulgarian Settlers and Russian Science before the Crimian War]. *Balgarite v Severnoto Prichernomorie* [Bulgarians in Northern Black Sea Region]. Veliko Tarnovo, vol. 2, s. 110–113. (In Bulgarian).

Дроснева, Е. 1993. Българските преселници и руската наука преди Кримската война. *Българите в Северното Причерноморие*. Велико Търново, т. II, с. 110–113.

Frantsev, V. A. 1929. Bolgarsko-cheshskia literaturniya svyazi v pervoy polovine XIX st. [Bulgarian-Czech Literary Connections in the First Half of the 19 C.]. *Spisanie na BAN*, Vol. 38, Sofia, s. 33–79. (In Russian).

Францев, В. А. 1929. Болгарско-чешския литературния связи в первой половине XIX ст. *Списание на БАН*. Т. 38. София, с. 33–79.

Hanka, V. 1846. Počátky posvátného jazyka slovanského [Slavs Sacrate Language Beginning]. Praha, František Rivnáč, 47 s. (In Czech).

Havránková, R. 1987. Zur Geschichte der tschechisch-bulgarischen Kulturbeziehungen während der nationalen Wiedergeburt. [To the History of Czech-Bulgarian Cultural Connections during the National Revival]. *Bulgarian Historical Review*, Sofia, issue 4, s. 84–89. (In German).

Jungmann, J. 1832. O stavu Bulharů. [About the State of the Bulgarians]. *Časopis Českého Musea*. Pragues, Issue 1, s. 70–74. (In Czech).

Konstantinova, Z. 2010. Darzhavnost predi darzhavata. Svrufunkcii na balgarskata vayrozhdenska zhurnalistika. [Statehood before the State. Bulgarian Revival Journalism Super Functions]. Sofia, St. Kliment Ohridski University Publishing House, 262 s. (In Bulgarian).

Константинова, З. 2010. Държавност преди държавата. Сврѹхфункции на българската възрожденска журналистика. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. 262 с.

Konstantinova, Z. 2015. Balgarskata zhurnalistika (1842–1944). Aktualni rakursi. [Bulgarian Journalism (1842–1944) Current Perspectives]. Sofia, St. Kliment Ohridski University Publishing House, 305 s. (In Bulgarian).

Константинова, З. 2015. Българската журналистика (1842–1944). Актуални ракурси. София, Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“. 305 с.

Konstantinova, Yu. 2003. Ivan Denkoglu i negovite moskovski stipendianti. [Ivan Denkoglu and His Moscow Fellows]. *Istoricheski pregled*, Sofia, issue 3, s. 7–29. (In Bulgarian).

Константинова, Ю. 2003. Иван Денкоглу и неговите московски стипендианти. *Исторически преглед*, 2003, бр. 3, с. 7–29.

Korespondence Pavla Josefa Šafařika (vzájemné dopisy P. J. Šafařika s ruskými učenci) 1927. [Paul Josef Shafarik’s Korrespondence (Paul Josef Shafarik’s Exchanged Letters with Russian Scientists)]. Prague, V. A. Francev, 481 s. (In Czech).

Kudělka, M. 1995. Literárněhistorická práce a studium ústní slovnosti. [Literary-Historical Works and the Study of Oral Speeches]. *Česká slavistika v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 19. století. Sv. I* [Czech Slavic Studies in the First Stage of Its Development until 60 Years of the 19th Century, Vol. 1]. Praha, Institute of History, s. 296–333.

LA-PNP Literární Archiv Památník Národního Písemnictví [Literary Archive National Monument]. Fond Václav Hanka – Korespondence. (In Czech).

LA-PNP Literární Archiv Památník Národního Písemnictví [Literary Archive National Monument]. Fond Pavel Josef Šafařik – bulgaricis. (In Czech).

Minkova, L. 1975. Pisma na trima balgarski vazrozhdentsi ot Praga (Ivan Shopov, Sava Filaretov, Marin Drinov). [Letters from Prague of Three Bulgarians Enlighteners (Ivan Shopov, Sava Filaretov, Marin Drinov)]. *Balgaro-cheshkata družba v literaturata na 19 v.* Sofia, BAS Publishing House, s. 89–102. (In Bulgarian).

Минкова, Л. 1975. Писма на трима български възрожденци от Прага (Иван Шопов, Сава Филаретов, Марин Дринов). *Българо-чешката дружба в литературата на XIX в.* София, Издателство на БАН, с. 89–102.

Národní Muzeum-Historie. URL <https://www.nm.cz/o-nas/historie> (Date accessed: 25.02.2025). (In Czech).

Pis’ma k Vyacheslavu Ganke iz slavyanskih zemely 1905. [Letters to Vyacheslav Ganka from Slavic Lands]. Varshava, V. A. Frantsev, s. 1313. (In Russian).

Письма к Вячеславу Ганке из славянских земель 1905. Варшава, В. А. Францев, 1313 с.

Šafařík, P. J. 1851. Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův. [Monuments of the Ancient Script of the Yugoslavs]. Prague, Bohuslav Temský, s. 263. (In Czech).

Šafařík, P. J. 1852. Pohled na prvověk hlaholského písemnictví. [A View on the Beginning of Slav Glagolic Literature]. Praha, Kat. Jerabkova, 175 s. (In Czech).

Šafařík, P. J. 1853. Památky hlaholského písemnictví. [Monuments of Glagolitic Script]. Prague, Bohumil Haase and Sons, 175 s. (In Czech).

Šimeček, Z. 1995. Institucionální předpoklady studia slovanských jazyků, kultury a dějin slovanských národů. [Institutional Prerequisites for the Study of Slavic Languages, Culture and History of the Slavic Peoples]. *Česká slavistika v prvním období svého vývoje do 60 let 19. století. Sv. I* [Czech Slavic Studies in the First Stage of Its Development until 60 Years of the 19th Century, Vol. 1]. Prague, Institute of History, s. 50–119. (In Czech).

Shishmanov, Iv. 1926. Novi studii iz oblasti na bulgarskoto Vazrazhdane (V. Aprilov, N. Rilski, N. Bozveli). [New Studies in the Field of Bulgarian Revival]. *Sbornik na BAN. Klon istoriko-filologicheski i filosofsko-obshtestven*. Sofia, Issue 21, s. 33–40.

Шишманов, Ив. 1926. Нови студии из областта на българското Възраждане (В. Априлов, Н. Рилски, Н. Бозвели). *Сборник на БАН. Клон историко-филологически и философско-обществен*. София, бр. 21, с. 33–40.

Shishmanov, Iv. 1965. Izbrani sachinenia. T. 1: Balgarsko vazrazhdane. [Selected Writings, Vol. I. Bulgarian Revival]. Sofia, BAN, 447 s. (In Bulgarian).

Шишманов, Ив. 1965. Избрани съчинения. Т. 1: Българско възрождане. София, БАН. 447 с.

Shishmanov, Iv. Belezki za Bulgaria v rakopisnoto nasledstvo na Pavla Yozefa Shafarika. [Remarks on Bulgaria in Pavel J. Shafariks Manuscript Heritage]. *Balgarski pregled*. Sofia, Forth Year, issue 1, s. 58–78. (In Bulgarian).

Шишманов, Ив. Бележки за България в ръкописното наследство на Павла Йозефа Шафарика. *Български преглед*, София, г. IV, бр. 1, с. 58–78.

Shopov, Iv. Spisok na bulgarski knigi na novovozrazhdaemata bulgarska pismenost v 19 v. [List of Bulgarian Books of the Newly Revived Bulgarian Writing of the 19 C.]. *Tsarigradski vestnik*, 1852, 6 September. (In Bulgarian).

Шопов, Ив. Списание на Български книги на нововозрождаемата Българска писменост в 19 в. *Цариградски вестник*, 1852, 6 септември.

Večerka, R. 1995. Slovanská jazykověda. [Slavic Linguistics]. *Česká slavistika v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 19. století. Sv. I* [Czech Slavic Studies in the First Period of Its Development up to 60th in the 19th C.]. Praha, Institute of History, s. 230–264.

Yotsov, V. 1992. Slavyanstvoto i Evropa. [The Slavdom and Europe]. Sofia, St. Kliment Ohridski University Publishing House, 109 s.

Йоцов, В. Славянството и Европа. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 109 с.

Zlatarski, V. 1925. Myastoto na Pavel Yozef Shafarik v bulgarskata istoriografia. [The Place of Pavel Yozef Shafarik in Bulgarian Historiography]. *Balgaro-chehoslovashka vzaimnost*. Sofia, Part I, issue 21, s. 9–13. (In Bulgarian).

Златарски, В. 1925. Мястото на П. Й. Шафарик в българската историография. *Българо-чехословашка взаимност*, ч. I, бр. 21, с. 9–13.

<http://enc.ilit.bas.bg/slovník/> Natanaíl Ohridski i Plovdivski (In Bulgarian). <http://enc.ilit.bas.bg/slovník/%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%B8%D0%BB-%D0%BE%D1%85%D1%80%D0%B8%D0%B4%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%B8-%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B4%D0%B8%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8>

Дата на изпращане на статията: 11.04.2025 г.